

**Med tradicijo in moderno:
slovenski katoliški intelektualci
in narodnostno vprašanje
v transnacionalni perspektivi
(1848–1948)**

Študijski center za narodno spravo

Znanstvena konferenca

**Med tradicijo in moderno:
slovenski katoliški intelektualci
in narodnostno vprašanje
v transnacionalni perspektivi
(1848-1948)**

PROGRAM IN POVZETKI

Ljubljana, 22. 10. 2024

Znanstvena konferenca

Med tradicijo in moderno: slovenski katoliški intelektualci in narodnostno vprašanje v transnacionalni perspektivi (1848–1948)

Program in povzetki

Uredila: Mirjam Dujo Jurjevčič
Lektoriranje povzetkov: Tadej Todorovič
Oblikovanje: Design Demšar d. o. o.
Založnik: Študijski center za narodno spravo
Zanj: dr. Tomaž Ivešič

Elektronska izdaja dostopna na:

<https://www.scnr.si/znanstvena-konferenca--med-tradicijo-in-moderno.html>

Ljubljana, 2024

Fotografije na naslovnici: France Dolinar, Lambert Ehrlich, Franc Grivec, Jožef Klekl, Fran Kovačič, Anton Mahnič, Anton Prešeren, Božidar Raič, Anton Rutar, Matija Slavič, Virgil Šček ((Digitalna knjižnica Slovenije (dLib.si); Wikipedija, prosta enciklopedija (sl.wikipedia.org); Slovenci.si (slovenci.si); Ognjišče (revija.ognjisce.si); Goriška Mohorjeva družba (mohorjeva.it)).

Konferenca se izvaja v okviru raziskovalnega projekta J5-4595, Med tradicijo in moderno: slovenski katoliški intelektualci in narodnostno vprašanje v transnacionalni perspektivi (1848–1948), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

[COBISS.SI](https://cobiss.si)-ID [209862659](https://cobiss.si)

ISBN 978-961-7120-17-2 (PDF)

Predgovor

Projekt *Med tradicijo in moderno: slovenski katoliški intelektualci in narodnostno vprašanje v transnacionalni perspektivi (1848–1948)* obravnava odnos med katolištvom in razvojem slovenske narodne identitete v prelomnem stoletju, ki ga zaznamujeta dve veliki revoluciji: meščanska revolucija leta 1848 in komunistični prevzem oblasti po 2. svetovni vojni. Omenjena tematika bo tako analizirana v vseh državnih in političnih sistemih, v katerih so živeli Slovenci v času oblikovanja svoje narodne identitete, obenem pa je prav to čas velikih sprememb v položaju Katoliške cerkve in katoliškega tabora v celoti. Spremembe na obeh področjih niso tekle neodvisno, temveč so bile globoko prepletene, kar pomeni, da raziskovalni projekt prinaša pomembne rezultate za globlje razumevanje tako razvoja slovenskega narodnega vprašanja kot tudi samega katoliškega tabora v tem obdobju. Obenem projekt odpira tudi vprašanja, pomembna za mednarodno humanistiko. Raziskave razvoja narodnostne identitete in nacionalizmov so doživele velik vzpon v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja, ko so nastale temeljne študije na tem področju. Omenjene raziskave so zaznamovale predvsem interpretativne razlike, ki se kažejo v obliki različnih danes prevladujočih interpretativnih modelov (modernizem, etnosimbolizem, perenializem, itd.), vsebinsko pa so sledile predvsem posameznim nacionalnim in političnim okvirom. V zadnjih letih se pojavljajo težnje po aplikaciji novih raziskovalnih pristopov, ki bi omogočili nov raziskovalni preboj. Projekt *Med tradicijo in moderno* odgovarja na te mednarodne težnje tako vsebinsko kot metodološko. Vsebinsko je za razumevanje razvoja nacionalizmov v srednji in jugo-vzhodni Evropi pomembno razumevanje odnosa med narodnostno in versko identiteto. Slednja je na deskriptivni ravni že bila večkrat izpostavljena (predvsem na primeru Hrvaške in Srbije), a ne na primeru slovenske zgodovine. Projekt bo torej prinesel nove ugotovitve na tem področju, k čemur bo pripomogel tudi svež metodološki pristop, ki temelji na dveh prepletenih metodoloških izhodiščih, in sicer intelektualni in transnacionalni zgodovini. Omenjena raziskovalna pristopa povezuje vsebinski fokus raziskovalnega projekta, in sicer delovanje slovenskih katoliških izobražencev na področju razvoja slovenske narodne identitete in slovenskega narodnostnega vprašanja. Analiza bo zajela intelektualce iz celotnega slovenskega etničnega ozemlja, pri čemer bo posebna pozornost posvečena v številnih ozirih specifičnim

obmejnim regijam (Koroška, Prekmurje, Primorska). S skrbnim izborom ključnih katoliških intelektualcev in analize njihovega dela bo raziskovalna skupina predstavila njihov spreminjajoč se odnos do porajajočega se razvoja narodnostne pripadnosti in njenega razmerja do verske identitete, pri čemer bo v fokusu raziskave tako spreminjanje njihovega pogleda skozi čas kot tudi lokalne partikularnosti (npr. specifičen odnos katoliških intelektualcev na obmejnih oz. narodnostno ogroženih območjih do tega vprašanja). Kot so potrdile novejšje raziskave, je upoštevanje transnacionalnega vidika pri študijah razvoja narodnosti in nacionalizma nujno, saj razvoj omenjenih fenomenov ni potekal zamejeno znotraj posameznih političnih meja. Še toliko bolj je upoštevanje transnacionalne dimenzije potrebno pri preučevanju delovanja katoliškega tabora, saj je slednji že sam po sebi transnacionalen. To potrjuje tudi delovanje številnih slovenskih katoliških intelektualcev 19. in 20. stoletja, ki so bili aktivno vpeti v mednarodno okolje, saj so se intelektualno izoblikovali v izobraževalnih centrih izven slovenskega etničnega ozemlja. Preplet vsebinske in metodološke svežine predstavlja glavno dodano vrednost projekta, čigar rezultati posledično ne bodo pomembni le za slovensko, temveč tudi za mednarodno humanistiko. Temu ustrezno je zasnovana tudi strategija diseminacije projektnih rezultatov, ki bodo aktivno vpeti v mednarodni znanstveni dialog na najvišji ravni.

Program konference

9.00–9.10

Pozdravni nagovori

Ignacija Fridl Jarc (urednica Slovenske matice)

Tomaž Ivešič (Direktor Študijskega centra za narodno spravo)

Prvi panel:

(Moderatorka: dr. Pavlina Bobič)

9.10–9.30

Dr. Tomaž Ivešič: Slovenski katoliški intelektualci in narodnostno vprašanje

9.30–9.50

Dr. Aleš Maver: Božidar Raič kot eden pionirjev vzhodnoštajerskega toka v slovenskem katolištvu

9.50–10.10

Dr. Ivo Kerže: Mahničevi političnofilozofski pogledi na vprašanje naroda

10.10–10.30

Dr. Andrej Hozjan: Dva katoliška duhovnika – intelektualca iz Prekmurja in njun odnos do slovenstva

10.30–10.45 Razprava

10.45–11.00 Odmor

Drugi panel:

(Moderator: dr. Renato Podbersič)

11.00–11.20

Dr. Tamara Griesser Pečar: Ehrlich in slovensko narodno vprašanje

11.20–11.40

Špela Chomicki: Matija Slavič: vloga katoliškega intelektualca pri razvoju slovenske narodne identitete in njegovo delo za Prekmurje

11.40–12.00

Ddr. Igor Grdina: Intelektualni regionalizem po katoliško?

12.00–12.20

Dr. Simon Malmenvall: Narodna in zgodovinska zavest v delih Franca Grivca

12.20–12.35 Razprava

12.35–12.50 Odmor

Tretji panel:

(Moderator: dr. Tomaž Ivešič)

12.50–13.10

Dr. Matic Batič: Boj za slovenstvo na Primorskem: katolištvo in narodnost pri Virgilu Ščeku

13.10–13.30

Dr. Renato Podbersič: Anton Rutar – podeželski duhovnik na Primorskem med vero in narodom

13.30–13.50

Dr. Matjaž Ambrožič: P. ddr. Anton Prešeren DJ (1883–1965)

13.50–14.10

Dr. Pavlina Bobič: France Dolinar: »plemič kulture, teolog in zgodovinar«

14.10–14.30 Razprava

Povzetki referatov

Tomaž IVEŠIČ¹

SLOVENSKI KATOLIŠKI INTELEKTUALCI IN NARODNOSTNO VPRAŠANJE

Avtor v uvodnem referatu predstavi metodološka in teoretična izhodišča raziskovanja slovenskih katoliških intelektualcev ter njihov odnos med narodnostno in versko identiteto v prelomnem stoletju, ki ga zaznamujeta dve veliki revoluciji: meščanska revolucija leta 1848 in komunistični prevzem oblasti po 2. svetovni vojni. Raziskave razvoja narodnostne identitete in nacionalizmov so doživele velik vzpon v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja, ko so nastale temeljne študije na tem področju. Omenjene raziskave so zaznamovale predvsem interpretativne razlike, ki se kažejo v obliki različnih, danes prevladujočih interpretativnih modelov (modernizem, etnosimbolizem, perenializem itd.), vsebinsko pa so sledile predvsem posameznim nacionalnim in političnim okvirom. Raziskovanje slovenskih katoliških izobražencev ter njihovega odnosa do narodnostne oz. verske identitete temelji na treh prepletenih raziskovalnih stebrih: intelektualne zgodovine, študije nacionalizmov in teologije, vključujoč širše transnacionalno dogajanje in lokalne specifikke na obrobjih slovenskega etničnega ozemlja.

1 Dr. Tomaž Ivešič, direktor, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana, tomaz.ivesic@scnr.si.

Aleš MAVER²

BOŽIDAR RAIČ KOT EDEN PIONIRJEV VZHODNOŠTAJERSKEGA TOKA V SLOVENSKEM KATOLIŠTVU

V prispevku bom predstavil politično in družbeno misel vzhodnoštajerskega duhovnika in politika Božidarja Raiča (1827–1886). Slednjega lahko štejemo za enega pionirjev toka v slovenski katoliški misli o družbi, ki bi mu lahko rekli »vzhodnoštajerski«. Ker je zlasti v 20. stoletju odigral pomembno vlogo, je Raiču vredno posvetiti pozornost. Jedrno vprašanje, s katerim so se predstavniki omenjene miselne smeri ukvarjali, je bilo razmerje med versko in narodno pripadnostjo. Čeprav so kot svojega vzornika radi izpostavljali škofa Antona Martina Slomška, so v nasprotju z njim odstopili od ravnovesja med tema vrednotama. Že Raič je dajal izrazito prednost narodni pripadnosti. To je bilo deloma povezano z razočaranjem, ki ga je zanj predstavljalo škofovanje Slomškovega naslednika Jakoba Maksimilijana Stepišnika, še bolj pa z liberalnim duhom dobršnega dela avstrijskega katolištva v obdobju konkordatne krize. Zato ni presenetljivo, da je štajerski poslanec ravno v katoliški duhovščini, predvsem višji, videl eno poglobitnih »cokel« slovenskega narodnega gibanja. Zaradi takšnih izhodišč se je v »malem kulturnem boju« med Slovenci tudi izrazito opredelil za (proto)liberalno stran. Njemu podobno miselno blago je pri vzhodnoštajerskih katoličanih odmevalo še daleč po drugi svetovni vojni, ker pa so imeli intelektualci iz tega kroga velik vpliv na povojni razvoj Cerkve na Slovenskem, seveda tudi širše.

2 Izr. prof. dr. Aleš Maver, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, ales.maver@um.si.

Ivo KERŽE³

MAHNIČEVI POLITIČNOFILOZOFSKI POGLEDI NA VPRAŠANJE NARODA

Katoliška filozofska in teološka misel je od okrožnice Leona XIII. *Aeterni Patris* (1879) naprej jasno zasnovana kot vrnitev k tomizmu, v luči katerega so katoliški misleci kritizirali temeljne predpostavke novoveške filozofije. Ta leoninski in še prej od italijanske jezuitske revije *Civiltà cattolica* spodbujeni neotomizem je bil tista miselna smer, ki je našla v Antonu Mahničju svojega odličnega, pa tudi najbolj vplivnega predstavnika na Slovenskem in kasneje tudi na Hrvaškem. Kot sem že pokazal v svoji monografiji (*Mahničjeva estetika in literarna kritika*, Goriška Mohorjeva družba, 2019), iz te miselne smeri dosledno klije celotna Mahničjeva dejavnost na spoznavoslovnem, estetskem in literarnokritičnem področju. Vprašanje pa je, ali in v kolikšni meri tudi Mahničjeva politična stališča dosledno izhajajo iz te iste miselne podlage, glede na to, da je ravno na tem področju Mahničjevo naziranje doživelo izrazit preobrat, ko se je leta 1918 iz avstrijskega legitimista, ki je glasno zavračal načelo samoodločbe narodov, preobrazil v glasnega zagovornika Jugoslavije. Pri tem se zastavlja globlje vprašanje, in sicer v kolikšni meri je samo Mahničjevo razumevanje neotomistične filozofije in teologije vsebovalo nedorečenosti, ki so dopuščale ta preobrat na politični ravni?

3 Dr. Ivo Kerže, samostojni raziskovalec, ivo.kerze@gmail.com.

Andrej HOZJAN⁴

DVA KATOLIŠKA DUHOVNIKA – INTELEKTUALCA IZ PREKMURJA IN NJUN ODNOS DO SLOVENSTVA

Med res redkimi slovenskimi intelektualci iz vrst katoliške duhovščine do prvih desetletij prejšnjega stoletja je glede na temo konference izstopalo nekaj posameznikov, ki jih ne smemo spregledati. Osrednji osebi prispevka sta Franc Markoja - Márkfi (1811, Črenšovci – 1861, Budimpešta) in Jožef Klekl st. (1874, Krajna – 1948, Murska Sobota). Prvi, pater benediktinec, je bil marca 1835 posvečen v duhovnika, postal je doktor cerkvene zgodovine, promoviral na dunajskem Frintaneumu, leta 1846 je postal profesor in nato še dekan teološke fakultete v Budimpešti in končno je od 1860 do smrti deloval kot rektor tamkajšnje univerze. Za pristop na dunajsko vrhunsko teološko fakulteto si je uradno pomadžaril svoj priimek v Márkfi (*Márkffy*), kar pa vodi v vprašanje, kaj je s tem novim priimkom dejansko želel dopovedati vsaj svojim rojakom, vsaj tistim, ki so točno vedeli, od kod je izviral – namreč iz dela dolnjega Prekmurja.

Drugi, eden najbolj znanih Prekmurcev 20. stoletja nasploh, je po šolanju in posvetitvi v duhovništvo ter po nekaj letih službe kaplana leta 1905 nastopil kot župnik v Pečarovcih na Goričkem. Dotlej se je pod vplivom znamenitega murskosoboškega dekana Franca Ivanocija že trdno odločil za prizadevanje za slovenstvo. Delo v večinsko evangeličanski okolici pa mu je jemalo voljo, po živčnem zlomu in okrevanju je dosegel bolniško upokožitev in konec župniške službe. Leta 1910 se je za stalno naselil v Črenšovce in tam hitro vzpostavil široko slovensko narodnozavedno dogajanje ter ga prenašal tudi v sosednje, dolnjeprekmurske župnije. Odtlej je svoje delo in življenje posvečal slovenskemu Prekmurju.

Življenjski zgodbi obeh velikih Prekmurcev izpričujeta izjemne razlike in hkrati izjemno energijo za ustvarjanje nečesa trajnega. Njun odnos do slovenstva bi vsekakor lahko služil kot vzor današnjim generacijam.

4 Izr. prof. dr. Andrej Hozjan, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, andrej.hozjan@um.si.

Tamara GRIESSER PEČAR⁵

EHRlich IN SLOVENSKO NARODNO VPRAŠANJE

Katoliški duhovnik Lambert Ehrlich, profesor na Teološki fakulteti, priznan znanstvenik, duhovni vodja akademskega kluba Straža, predvsem pa velik Slovenec, je odraščal na slovenskem Koroškem, v okolju, kjer je deloval celovški stolni kaplan Matija Majar-Ziljski, zagovornik programa Zedinjena Slovenija, ki je bil med drugim kazensko prestavljen na Sv. Višarje. Prav Sv. Višarje, ki so pomembna romarska pot za Slovence, so bili za Ehrlicha geografsko in narodnopolitično središče Slovencev. Že kot študent teologije v Innsbrucku je premišljeval o slovenskemu narodu in njegovi samostojnosti. Bil je član Milesove komisije na Koroškem, na mirovni konferenci v Parizu je imel v jugoslovanski delegaciji zelo pomembno vlogo kot izvedenec za obmejna vprašanja, prevzel je tudi nalogo, da napiše zgodovino slovenskega vprašanja. Po neuspelem plebiscitu je, ker se je postavil na slovensko stran, moral zapustiti svojo koroško domovino. Ob okupaciji je pripravljaval študije za zedinjeno in gospodarsko obnovljeno Slovenijo in napisal spomenico *Slovenski problem*, v kateri se je zavzemal za osvoboditev vseh Slovencev, združitev vseh slovenskih pokrajin, za zvezo jugoslovanskih držav, kateri naj bi se priključila Bolgarija, če to ne bi bilo uresničljivo, pa za samostojno državo Slovenijo, »pravo Švico Vzhodne Evrope«. Notranja ureditev Slovenije naj bi temeljila na demokraciji, »rešena zablod vsakega totalitarizma, centralizma, gospodarskega izkoriščanja«, opirala pa naj bi se na avtonomijo pokrajin. Zagovarjal je tudi svobodno tržno gospodarstvo ter kulturno življenje, ki naj bi rasla »iz korenin slovenske tradicije«, in da mora tudi za slovenski narod veljati načelo enakopravnosti vseh narodov, ki je zapisano v Atlantski izjavi.

5 Doc. dr. Tamara Griesser Pečar, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, tamara.griesser@guest.um.si.

Špela CHOMICKI⁶

MATIJA SLAVIČ: VLOGA KATOLIŠKEGA INTELEKTUALCA PRI RAZVOJU SLOVENSKE NARODNE IDENTITETE IN NJEGOVO DELO ZA PREKMURJE

V obdobju med letoma 1848 in 1948 je iz območja Prlekije izviralo več katoliških intelektualcev, katerih delovanje je pomembno prispevalo na področju razvoja slovenske narodne identitete. Med njimi je bil dr. Matija Slavič, rojen 27. januarja 1877 v naselju Bučečovci. Slavič je zaradi svoje večplastnosti pri šolanju in nadarjenosti za učenje tujih jezikov ter kasnejšem delovanju v različnih vlogah od duhovnika, teologa, biblicista, diplomata, univerzitetnega profesorja do dekana Teološke fakultete v Ljubljani in rektorja Univerze v Ljubljani pravi epitom za slovenskega katoliškega izobraženca. Med drugim se je strokovno izpopolnjeval izven slovenskega etničnega ozemlja, in sicer na Papeškem inštitutu v Rimu, potoval pa je tudi po Egiptu in Palestini. Dodatno transnacionalno dimenzijo Slavičevemu delovanju doda njegovo delo na mirovni konferenci v Parizu leta 1919. S svojim delom je pomembno prispeval k priključitvi Prekmurja slovenskemu in posledično jugoslovanskemu ozemlju. V prispevku je obravnavano predvsem obdobje od konca prve svetovne vojne do priključitve Prekmurja v letu 1919 z ozirom na oris vloge Rimskokatoliške cerkve pri oblikovanju slovenske narodne identitete na takratnem narodnostno ogroženem območju. V jedru se prispevek osredotoča na pomen Slavičevega delovanja za priključitev Prekmurja, ki se je aktivno začelo že pred odhodom na pariško mirovno konferenco.

6 Špela Chomicki, mlada raziskovalka, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana, spela.chomicki@scnr.si.

INTELEKTUALNI REGIONALIZEM PO KATOLIŠKO?

Več škofijskih središč na Slovenskem in neenak položaj diecez sta vplivala na različnost poudarkov v njihovih intelektualnih prizadevanjih. To pa je zaznamovalo tudi katoliške laike.

V 19. stoletju so bila intelektualno najpomembnejša katoliška središča na Slovenskem Ljubljana, Celovec, Maribor in Gorica; Trst je zaradi drugačnih razmer imel manjšo vlogo. Slovensko zgodovinopisje je skušalo v preteklih letih potegniti veliko ločnico med katoliškimi pojmovanji na Primorskem in v Jugoslaviji – po prvi svetovni vojni; toda kriterij za ločevanje je bil izrazito političen. Dejansko pa je slika pestra že v 18. in 19. stoletju, se pravi od začetkov pospešene državno sponzorirane modernizacije (prej so za razlike poskrbeli drugi dejavniki, ne vedno eminentno cerkveni, vendar vsaj cerkvenopolitični – vprašanje oglejske cerkve po beneški zasedbi Furlanije).

Prispevek želi osvetliti razlike s stališča posebnega položaja Lavantinske škofije ter njenih intelektualcev v časih od knezoškofa Slomška do škofa Ivana Tomažiča. Zlasti v času zadnjega knezoškofa Ivana Napotnika so posvečenci v njej nase prevzeli vrsto nalog v javnem življenju – od politike do znanosti. To je bilo mogoče zaradi tradicije, ki je izhajala od Slomška, ki je bil v svojem pastirskem delovanju vsestranski. Razlogi za to pa niso bili zunanji, temveč teološki: človek kot Božja kreacija nima samo verskih dolžnosti, temveč tudi tiste, ki izhajajo iz njegove identitete. Na to še posebej opozarja dejavnost prelata Franca Kovačiča in filozofa Janeza Janžekoviča. Razmere so bile v Mariboru povsem drugačne kakor v Gorici, ki jo je v drugi polovici 19. stoletja močno zaznamoval Anton Mahnič, po njegovem odhodu za škofa na otok Krk in po smrti kardinala Missie pa so tudi tam že v avstrijski dobi prevladale drugačne tendence.

Vendar razlik med posameznimi katoliškimi središči ne gre dramtizirati; katoliški intelektualni prostor je bil dinamičen.

7 Red. prof. ddr. Igor Grdina, znanstveni svetnik, Inštitut za kulturno zgodovino, ZRC SAZU, igor.grdina@zrc-sazu.si.

Simon MALMENVALL⁸

NARODNA IN ZGODOVINSKA ZAVEST V DELIH FRANCA GRIVCA

Franc Grivec (1878–1963), dolgoletni profesor na ljubljanski Teološki fakulteti, velja za prvega sistematičnega proučevalca ruske zgodovine, verske kulture srednjeveških Slovanov in vzhodnega krščanstva med slovenskimi avtorji. Pomemben del njegovih objav predstavlja idejna analiza oktobrske boljševiške revolucije, ki je pogojena tudi z iskanjem novih kolektivnih identitet v prelomnem družbenem obdobju pred in med drugo svetovno vojno. Grivec katoliške izobražence poziva, naj si, da bi preprečili uspeh revolucije na slovenskih tleh, prizadevajo za reflektirano narodno in zgodovinsko zavest v nasprotju z internacionalističnim socializmom in predstavo o »suženjski« slovenski preteklosti. Profesor umešča svoje tri temeljne družbene stebre – krščanstvo, slovansko vzajemnost in slovensko narodno zavest – v zgled in dediščino slovanskega srednjega veka, to je svetih bratov Cirila in Metoda. Tu se posebej posveča njuni vlogi povezovalcev med krščanskim Vzhodom in Zahodom ter konceptu človeškega dostojanstva ali »pradednih časti«.

8 Doc. dr. Simon Malmenvall, Teološka fakulteta, Univerza v Ljubljani, simon.malmenvall@teof.uni-lj.si.

BOJ ZA SLOVENSTVO NA PRIMORSKEM: KATOLIŠTVO IN NARODNOST PRI VIRGILU ŠČEKU

V prvi polovici 20. stoletje so območje italijansko-slovenske jezikovne meje zaznamovala močna narodnostna nasprotja, ki so bila stalnica kljub številnim spremembam državnih meja in uveljavitvi različnih političnih sistemov. Tovrstne razmere so imele odločilen pomen tudi za razvoj slovenske katoliške misli v deželah Avstrijskega primorja; spričo narodne ogroženosti se je tu le v manjši meri uveljavila izrazita politična diferenciacija, značilna za osrednjo Slovenijo, katoliške intelektualce pa je še v večji meri zaznamovalo soočenje z narodnim vprašanjem.

Virgil Šček (1889–1948) predstavlja enega izmed osrednjih predstavnikov slovenske duhovščine na Primorskem v tem obdobju. Kot duhovnik, politik in javni delavec se je vsestransko angažiral na različnih področjih javnega življenja, rdečo nit njegovega delovanja pa predstavlja boj za slovenstvo, zlasti v času italijanske oblasti. V tem oziru je bil Šček nepopustljiv, pripravljen tudi na soočenje z najvišjimi cerkvenimi oblastmi, narodna čustva pa so vplivala tudi na nekatere njegove teološke opredelitve. Referat obravnava Ščekovo razumevanje narodnosti, pri čemer je v prvem delu referata Ščekova misel umeščena v zgodovinski kontekst, predstavljen pa je tudi njegov intelektualni razvoj. V drugem delu je Ščekovo razumevanje pomena narodnosti primerjalno umeščeno v širše tendence razvoja katoliškega gibanja na zahodnem robu slovenskega etničnega ozemlja.

9 Dr. Matic Batič, znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana, matic.batic@scnr.si.

Renato PODBERSIČ¹⁰

ANTON RUTAR – PODEŽELSKI DUHOVNIK NA PRIMORSKEM MED VERO IN NARODOM

Anton Rutar (1886–1983) je s svojim delom in osebno integriteto presegal krajevne meje in stopil v razburkano areno slovenskega verskega in narodnega delovanja na Primorskem v prelomnih časih.

Goriški Slovenci so svojo prisotnost znotraj dežele pred stoletjem dokazovali predvsem v razvijanju družbenih in kulturnih danosti, pri čemer so imeli slovenski duhovniki pomembno, če ne celo odločilno vlogo. Mednje moramo brez dvoma uvrstiti tudi vsestransko dejavnega Antona Rutarja, ki sicer nikoli ni silil v ospredje, vendar se njegovo ime zmeraj znova pojavlja v arhivskih dokumentih, spominskih zapisih in študijah o tistem času. V Gorici se je šolal, služboval in vsestransko razvijal svoje talente.

Po prvi svetovni vojni se je znašel v ospredju celotnega verskega, narodnega in kulturnega delovanja na Goriškem v težkih časih fašističnega preganjanja. Anton Rutar je bil duhovni svetnik, odbornik Katoliškega tiskovnega društva, med ustanovitelji Goriške Mohorjeve družbe in član njenega nadzornega odbora ter član konzorcija časopisa Goriška straža, odbornik Alojzijevejšča in Sirotišča v Gorici, podpredsednik katoliške Zadružne zveze in član odbora Svečenikov sv. Pavla. Veljal je tudi za velikega dobrotnika slovenskih dijakov in študentov na Goriškem.

Zaradi raznovrstnega delovanja za narodov blagor so Rutarja fašistične oblasti leta 1934 aretirale, obsodile na pet let konfinacije in ga poslale v Umbrijo, kjer je ostal do začetka leta 1936. Po vrnitvi na Goriško je kot duhovni pomočnik deloval pri sv. Ignaciju, julija 1938 pa je postal župnijski upravitelj in kasneje župnik v Pevmi pri Gorici.

10 Dr. Renato Podbersič, znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana, renato.podbersic@scnr.si.

P. DDR. ANTON PREŠEREN DJ (1883–1965)

P. ddr. Anton Prešeren se je rodil 8. junija 1883 v Zabreznici. Stric dr. Anton B. Jeglič je poskrbel, da se je šolal v nadškofijskem zavodu v Travniku v Bosni (1894). Leta 1902 je v Rimu postal gojenec nemško-madžarskega zavoda Germanik, študiral pa je na Papeški univerzi Gregoriana. Tam je leta 1908 prejel mašniško posvečenje. Študij je dokončal leta 1909 z doktoratom iz filozofije in teologije. Pri odločitvi za vstop k jezuitom so mu delale skrbi družinske težave. Leta 1913 je bil v Innsbrucku habilitiran za profesorja moralne teologije in filozofije. Med letoma 1913 in 1918 je deloval kot profesor v tamkajšnjem zavodu Collegium Maiximum.

Po nastanku Kraljevine SHS so ga predstojniki poslali v Bosno. V Sarajevu je bil med letoma 1918 in 1922 rektor Vrhbosenskega centralnega bogoslovnega učilišča in semenišča ter profesor.

Leta 1922 je p. Prešeren postal provincial Jugoslovanske jezuitske province. Spisek jezuitskih novogradenj je bil pod njegovim vodstvom zajeten. Eden od pomembnejših projektov p. Prešerna je bila ustanovitev Bengalskega misijona.

V obdobju 1931–1965 je bil p. Prešeren asistent jezuitskega generala za slovanske jezuitske province, hkrati pa tudi njegov delegat za jezuite vzhodnega obreda. Po letu 1950 je bil delegat za vse mednarodne ustanove, ki so jih v Rimu vodili jezuiti.

P. Prešeren je bil narodni steber za Slovence, ki so zaradi problemov s fašizmom na Goriškem in Tržaškem iskali zatočišče v Rimu. V stiski je pomagal vsakomur, brez razlik. Po vojni je s posredovanjem dosegel, da je Sveti sedež priznal slovensko bogoslovje v Pragli kot teološko fakulteto. Zaradi prostorske stiske se je ustanova leta 1946 preselila v Briksen [Bressanone]. Bogoslovno semenišče in Teološka fakulteta v izgnanstvu sta med letoma 1951–1959 delovala v kraju Androgué v bližini Buenos Airesa. Pomemben del sodelovanja p. Prešerna s škofom Antonom Vovkom je bila ustanovitev duhovniškega zavoda Slovenik v Rimu. P. Prešeren je umrl je 7. marca 1965. Pokopan je na rimskem pokopališču Campo Verano.

11 Znan. sod. doc. dr. Matjaž Ambrožič, Teološka fakulteta, Univerza v Ljubljani, matjaz.ambrozic@teof.uni-lj.si.

FRANCE DOLINAR: »PLEMIČ KULTURE, TEOLOG IN ZGODOVINAR«

Vrhunsko izobražen in »strasten bojevnik« za slovensko državo in svobodo je po drugi svetovni vojni svoje izjemno ustvarjalno in raziskovalno delo zastavil v Rimu. Na njegov miselni svet je v mladosti odločilno vplivalo predvojno oplajanje in razhajanje znotraj katoliških intelektualnih tokov in sočasno razraščanje nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji, ki je bilo posebej akutno v času nastanka t. i. Slovenske deklaracije Antona Korošca (in opozicijske SLS) ter agilnega nasprotovanja centralističnemu oz. unitarističnemu režimu v Jugoslaviji. Po diplomi na ljubljanski Teološki fakulteti leta 1939 se je vpisal na rimsko Gregoriano, kjer je študije iz cerkvene zgodovine lahko nadaljeval šele po drugi svetovni vojni. Svoje enciklopedično znanje je zajemal iz knjižnic v Ljubljani, na Dunaju in v Vatikanu ter iz številnih osebnih stikov s sodobniki; idejo slovenske državnosti je koval v živem dialogu z nekaterimi najuglednejšimi svetovnimi in slovenskimi misleci, ki so bili po komunističnem prevzemu oblasti v Sloveniji prisiljeni v »zdomstvo«. Od kod je Dolinar črpal ideje o nujnosti slovenske države in kako jih je umeščal v zgodovinski kontekst, ki ga je nespregledljivo soustvarjala katoliška Cerkev? Je bila njegova kritika slovenske emigracije odsev medvojnega razkola ali poskus združitve razpršenih intelektualnih sil? Kot eden redkih poznavalcev vatikanskih tajnih arhivov je imel neposreden dostop do virov, kar mu je omogočalo izvirno interpretacijo vatikanske politike do italijanske države, komunističnega režima v Vzhodni Evropi in politične emigracije, ki se je na Zahodu oblikovala kot protiutež zmagoviti ideologiji revolucije. Prispevek bo odstrl pogloblitve miselne tokove dobe, ki so odločilno izostrili tako Dolinarjevo vizijo slovenske državnosti kot tudi vlogo katolicizma pri njeni utemeljitvi.

12 Dr. Pavlina Bobič, znanstvena sodelavka, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana, pavlina.bobic@scnr.si.

Študijski center za narodno spravo